

HOOGVLIEGERS

HOOGVLIEGERS

Aafke Komter

© 2019 A. Komter / Uitgeverij U2pi

Titel: Hoogvliegers

Auteur: Aafke Komter

Omslag ontwerp: Aafke Komter/Uitgeverij U2pi BV

Foto auteur: Willem van der Meer

Uitgeverij U2pi BV, Den Haag

Druk: Jouwboekdrukkerij.nl

ISBN: 978-90-8759-898-3

NUR: 300

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

INHOUD

DEEL I

Hoofdstuk 1	Wrok	9
Hoofdstuk 2	Raadsel	19
Hoofdstuk 3	Woede	27
Hoofdstuk 4	Moord	33
Hoofdstuk 5	Geluk	41
Hoofdstuk 6	Raskolnikov	49
Hoofdstuk 7	Angst	59
Hoofdstuk 8	Kaartenbakken	67

DEEL II

Hoofdstuk 9	Lezing	75
Hoofdstuk 10	Schuld	83
Hoofdstuk 11	Wanhoop	89
Hoofdstuk 12	Onbegrip	97
Hoofdstuk 13	Hoogleraar	105
Hoofdstuk 14	Fons	115
Hoofdstuk 15	Roos	121
Hoofdstuk 16	Gedonder	129
Hoofdstuk 17	Leugens	137
Hoofdstuk 18	Verguisd	145
Hoofdstuk 19	Verbitterd	153
Hoofdstuk 20	Gescheiden	161
Hoofdstuk 21	All Souls	171

DEEL III

Hoofdstuk 22	Josephine	183
Hoofdstuk 23	Mannen	189
Hoofdstuk 24	Sherry	197
Hoofdstuk 25	Jaloezie	205
Hoofdstuk 26	Afgunst	213
Hoofdstuk 27	Chicago	219
Hoofdstuk 28	Dubbelspel	229
Hoofdstuk 29	Hoogmoed	237
Hoofdstuk 30	Loyaliteit	245
Hoofdstuk 31	Betrapt	251
Hoofdstuk 32	Wraak	261
Hoofdstuk 33	Genoegdoening	269
Hoofdstuk 34	Hoogvliegers	279
Verantwoording en dank		289

DEEL I

HOOFDSTUK 1

WROK

Waar was verdomme dat artikel over die idioot hoge correlaties die cognitieve neuropsychologen tevoorschijn konden toveren in hun hersenonderzoek? Hij had het nodig voor een cruciale passage in zijn autobiografie.

Eerst zijn leesbril vinden. Moeizaam schuifelde de negenen-tachtigjarige Ferdinand de Hondt naar zijn bureau dat werd bedolven onder stapels papier, die zonder enige schijnbare orde lagen opgetast en vrijwel het hele bureau bedekten, zodat er nauwelijks ruimte voor lezen of schrijven overbleef. Onder de leeslamp – een schaarlamp uit de jaren zeventig waarvan de bovenste helft als gevolg van een lamme veer niet meer in de bedoelde stand bleef staan – lag de leesbril verscholen achter een stapel vergeelde krantenknipsels. Bergen gekopieerde artikelen uit wetenschappelijke tijdschriften, losse papiertjes vol aantekeningen, telefoonnummers en adressen, en tientallen multo-ringbanden met notities van een bijna vijftig jaar omspannend academisch bestaan. Ook de boekenplanken achter zijn bureau lagen bezaaid met paperassen. Eén grote, deprimerende bende was het.

Kort geleden had hij een interviewer op bezoek gehad, die een opmerking had gemaakt over de ‘gezellige rommel’ en hem had gevraagd of hij er nog wel wegwijs uit kon worden. “Absoluut geen probleem”, had hij gezegd, “ik heb een extreem goed visueel geheugen”. Als bewijs viste hij een artikel van een vroegere collega midden uit een stapel ergens halverwege op de derde plank van onderen, maar dat artikel had hij de dag tevoren nog gebruikt, dus

dat was geen kunst. Nu moest hij een artikel vinden dat een student een maand geleden voor hem had gekopieerd. Waar had hij het in godsnaam neergelegd? Hij verdeelde een paar te hoge stapels in tweeën en begon driftig te bladeren. In zijn ongeduld maaide hij met zijn elleboog een stapel van zijn bureau naar de grond, waarbij de nietjes van een paar te dikke artikelen het begaven en de losse pagina's door elkaar op de grond neerdwarrelden.

Het kostte hem de laatste tijd steeds meer moeite om het overzicht te houden en uit de bergen materiaal die hij de afgelopen decennia voor het schrijven van zijn autobiografie had verzameld juist die brokstukjes te kiezen en aan elkaar te schrijven, die een overtuigend beeld zouden geven van zijn tumultueus verlopen academische loopbaan en gecompliceerde persoonlijke leven. Het was een aaneenschakeling geweest van niet begrepen en gezien zijn, diep invretende teleurstellingen, hevige frustraties en onverkwikkelijke conflicten die hem tot de verbitterde en vereenzaamde man gemaakt hadden die hij nu was.

Toen Josephine nog leefde, kon hij nog de schijn ophouden dagelijks bezig te zijn met zinvolle en doelgerichte arbeid die gestadig vorderde en waar hij enige voldoening uit kon putten. 's Ochtends, direct na het ontbijt om half acht, klom hij de trappen op van zijn Amsterdamse huis om aan het werk te gaan. Meestal schreef hij tot een uur of elf door, alles met de hand. Zijn dochter Francine had hem nog geprobeerd over te halen om een computer aan te schaffen, maar dat wilde hij niet. Om elf uur had Jo beneden koffie, waarna hij nog tot lunchtijd doorwerkte. Na de middagboterham deed hij een dutje en besteedde de rest van de middag aan het doorlezen van zijn oude notities, het maken van nieuwe aantekeningen, het schrijven van brieven en het lezen van kranten. Na haar dood, nu twee maanden geleden, was aan deze geruststellende regelmaat een einde gekomen.

Hij kreeg het allemaal niet meer voor elkaar.

Josephine, zijn tweede echtgenote en aanzienlijk jonger dan hijzelf, was na een tweede, fatale hersenbloeding overleden. Jo's dood had hem diep geschokt; behalve dat hij er peilloos verdrietig van was, had het hem ook lichamelijk nogal aangepakt. De hartritmestoornissen die hij op latere leeftijd had gekregen, kwamen sinds haar dood steeds vaker voor en duurden steeds langer. Hij moest nu voor zichzelf zorgen, wat hem bepaald niet meeviel. Jo had hem altijd gevrijwaard van de dagelijkse huishoudelijke besognes. Zijn kinderen, Francine en Fons, woonden allebei in een andere stad. Met Fons had hij al decennialang helemaal geen contact meer en van de weinige andere familieleden, de laatst overgebleven vrienden en vroegere collega's had hij weinig te verwachten. Meestal kocht hij nu kant-en-klaarmaaltijden en om schoon wasgoed bekommerde hij zich weinig. Dagelijks zag hij uit naar het moment dat hij aan de borrel kon en het glas wijn dat hij samen met Jo nog bij het eten had gedronken, ging steeds vaker over in twee of meer glazen, en werd in de avond afgesloten met een slaapmutsje.

Ferdinand de Hondt was de jongste telg uit een welgesteld gezin. Zijn vader was een hoge ambtenaar in het koloniaal bestuur van Nederlands-Indië geweest, waar Ferdinand ook geboren was en de eerste negen jaar van zijn leven had doorgebracht. Van zijn moeder, een notarisdochter, herinnerde hij zich uit die tijd vooral haar koele afstandelijkheid jegens hem, en ook haar hooghartigheid in de manier waarop ze met het personeel omging. Ze was een niet onbegaafd pianiste, had conservatorium gedaan en de ambitie gehad om concertpianiste te worden, maar na de geboorte van de kinderen had ze die droom moeten opgeven, wat haar altijd dwars was blijven zitten.

Ferdinands vader bleek een geducht rokkenjager te zijn en

moest regelmatig een paar dagen weg vanwege ‘zakenreisjes’. Zelfs Ferdinand viel het op zijn jonge leeftijd al op hoe ontvankelijk zijn vader voor vrouwen was, zoals hij sommige vrouwelijke bediendes met zijn ogen volgde. Van de weeromstuit ging Ferdinands moeder haar heil steeds meer zoeken in mondaine bijeenkomsten en luchthartig vertier.

Terwijl zijn zussen nergens speciaal in uitblonken, haalde Ferdinand zonder er hard voor te hoeven werken mooie cijfers voor vrijwel alle vakken, behalve gymnastiek. Zijn moeder prees hem uitbundig, en dat was tevens haar voornaamste vorm van aandacht. Wat er in hem omging of wat hem bezig hield, of hij vriendjes had of wat hij op school had meegemaakt, het interesseerde haar niet. Het huishouden en de dagelijkse zorg liet ze grotendeels aan de baboe over, maar als ze dan een keer geconfronteerd werd met bepaalde wensen van Ferdinand of als hij per se zijn zin wilde krijgen ging ze er niet tegenin. Ook wanneer hij zich verzette tegen iets wat hij moest doen – opruimen, zijn bord leeg eten, zijn mond houden – bood ze geen weerwerk, zodat hij uiteindelijk gewoon zijn gang kon gaan. Haar mantra – dit is een bijzonder kind waar de wereld nog veel van gaat horen – was haar genoeg. De rest moest baboe Kushi maar oplossen.

Als er bezoek was gaf zijn moeder stevast hoog op van zijn talenten en zijn prachtige cijfers. Zijn vader, die weinig oog had voor zijn talentvolle zoon – hij had wel andere dingen aan zijn hoofd –, hield het bij trots kijken en instemmend knikken wanneer zijn vrouw in gezelschap weer eens de loftrumpet over Ferdinand stak. Zo werd bewondering vanuit zijn omgeving voor Ferdinand langzamerhand iets vanzelfsprekends, maar ondertussen groeide zijn eenzaamheid want geliefd voelde hij zich niet. Aan zichzelf overgelaten zwierf hij door de mangrovebossen in de omgeving van het huis en amuseerde

zich met het bestuderen van uitheemse vogels en insecten en het verzamelen en determineren van verschillende soorten mosjes.

In 1926 keerde het gezin naar Nederland terug, waar ze zich in Den Haag vestigden. Na het gymnasium koos hij voor een studie psychologie in Utrecht, die hij later combineerde met biologie. Toen was hij nog vol vuur geweest, enthousiast voor alle nieuwe dingen die op zijn pad kwamen: toen kon hij nog opgaan in de schoonheid van de natuur, hij was geïntrigeerd door de wisselvalligheden in menselijk gedrag en vroeg zich af waar de grote menselijke drijfveren – liefde, jaloezie, haat, geweld – vandaan kwamen. Het waren vooral de romans van Dostojevski die hem tot de psychologie hadden gebracht. Tijdens zijn middelbare schooljaren en later in zijn studententijd had hij ze achter elkaar verslonden. Die koortsachtige figuren met hun kolkende gevoelsleven en verzengende liefdesintriges hadden zijn belangstelling gewekt voor de woelingen van de menselijke ziel: hoe werden die wonderbaarlijke karakters gevormd, die typische persoonlijkheden, zoals de onschuldige en kinderlijke vorst Mysjkin, de altruïstische Aljosja Karamazov van wie het onmogelijk was niet te houden, de liederlijke losbol Dmitri Karamazov, of de vrijgevochten ‘femme fatale’, Natasja Filippovna? Ook vond hij het bijzonder intrigerend dat zoveel van die personages aan epileptische toevallen leden: had dat soms iets te maken met hun extatische gevoelens? Was er een verband tussen iemands psychologische kenmerken en wat er zich in het verborgene van het menselijk lichaam afspeelde? Wat voor rol speelde de biologie bij de verklaring van iemands persoonlijkheid? Op al die vragen hoopte hij antwoorden te vinden in de vakken van professor Rümke, die in Utrecht doceerde: neurologie, psychiatrie, diagnostiek van volwassenen, de psychologie van menselijke relaties.

En nu zat hij daar op zijn negenentachtigste jaar, ontgoocheld

en gedesillusioneerde, te worstelen met zijn autobiografie. De interviewer van laatst had hem, onbedoeld, weer geconfronteerd met de vele ruzies uit zijn arbeidsverleden, die hem nog steeds met wrok vervulden. Natuurlijk was Terbeuze ter sprake gekomen. Zijn collega en leeftijdgenoot Terbeuze, die prestigieuze prijzen had ontvangen en internationale erkenning had gekregen, in de ogen van De Hondt vooral door de juiste vriendjes en niet omdat zijn werk nu zo origineel of uitzonderlijk was. Terbeuze, die een cruciale passage uit een artikel van hem, Ferdinand de Hondt, klakkeloos had overgeschreven en glashard had ontkend dat hij dus plagiaat had gepleegd. En daarbovenop kwam nog Terbeuzes promovendus Gerard Smalink die ideeën van hem in zijn proefschrift had gebruikt zonder de oorspronkelijke bron te noemen. Smalink die, eenmaal zelf hoogleraar geworden, nooit was betrapt op enige originele gedachte, terwijl zijn eigen denken zich voortdurend verder ontwikkeld had en steeds tot nieuwe interpretaties en inzichten had geleid, zeker toen hij eenmaal in Oxford was.

Het lukte hem niet meer. De teleurstellingen en mislukkingen uit zijn vroegere bestaan bleven, vooral 's nachts, hinderlijk door zijn hoofd spoken en hielden hem grote delen van de nacht uit de slaap. De wrok had hem tot in het diepst van zijn ziel vergiftigd en belemmerde hem om de koele, rationele besluiten te nemen die nodig waren voor de ordening van zijn paperassen en de selectie van de juiste materialen voor zijn autobiografie. Bovendien begon zijn geheugen erg achteruit te gaan, al wilde hij dat maar met moeite toegeven. Langzamerhand beseftte hij dat hij hulp nodig had. Het materiaal was waardevol genoeg, daar was hij van overtuigd, maar iemand anders moest nu de knopen doorhakken en hem helpen om de geschikte stukken aan elkaar te schrijven. Een tijd lang had hij een paar student-assistenten in dienst gehad, maar dat was

geen gelukkige greep geweest: hun onkunde, gebrek aan begrip, concentratie en geduld om systematisch te werken hadden hem uitgeput en uiteindelijk was hij er nauwelijks mee opgeschoten. Josephine had hem voor haar dood nog gesuggereerd om een ghostwriter te zoeken, iemand die soepel schreef en enige affiniteit met zijn werk had. Onlangs had hij in *NRC Handelsblad* een aardige recensie gelezen over een boek van een jongere collega van hem. Hij besloot de auteur van de recensie een brief te schrijven.

Amsterdam, juni 2006

Geachte heer Zeemans,

Met plezier heb ik onlangs kennis genomen van uw recensie in *NRC Handelsblad*. Het viel me op dat U blijkbaar in staat bent om inzichten die voortkomen uit heel verschillende theoretische of zelfs ideologische invalshoeken tot een mooi samenhangend geheel samen te vlechten. Zelf heb ik ook altijd geprobeerd de kloof tussen uiteenlopende wetenschapsgebieden te dichten. Maar het verbaast mij dat U nooit contact met mij hebt gezocht. Of bent U niet bekend met uw Amsterdamse collega's? Onwaarschijnlijk, gezien Uw wetenschappelijke achtergrond. Voordat ik U een verzoek doe, wil ik U iets vertellen over mijn achtergrond. Hoewel ik aanneem dat U, omdat U zelf ook in Amsterdam werkt, via mijn vakgenoten wel met mijn werk bekend bent.

Ik heb in Utrecht zowel biologie als psychologie gestudeerd, waarbij de psychiater Prof. H.C. Rümke, met zijn brede interesse in zowel geestes- als natuurwetenschappelijke zienswijzen, mijn belangrijkste leermeester was. In mijn latere loopbaan hebben zich diverse onaangename conflicten voorgedaan, onder andere met J.J. Terbeuze en zijn promovendus G.A. Smalink, misschien kent U hun namen nog wel. Zij hebben zich op oneigenlijke wijze van mijn ideeën bediend – zowel via plagiaat als door ontbrekende bronvermelding – en zich onder andere door die manoeuvre roem verworven die eerder mij dan hun

had moeten toekomen. In 1963 werd ik als hoogleraar aan de Afdeling Psychologie van de Universiteit Amsterdam 'kaltgesteld' doordat mijn leerstoel werd opgeheven. In het 'nieuwe landschap van de psychologie' dat toen werd ontwikkeld, hoorde mijn leeropdracht op het gebied van de psychofysiologie blijkbaar niet meer thuis. Gelukkig vond ik daarna als Senior Research Fellow onderdak bij All Souls, één van de meest gerenommeerde Colleges van de Universiteit van Oxford waar het de hoogleraren is toegestaan de meeste tijd aan hun onderzoek te besteden. Ik heb daar niet alleen mijn tweede vrouw ontmoet, maar bovendien zeer vruchtbaar samengewerkt met een aantal internationale collega's. Ik wisselde mijn bestaan in Oxford af met periodes van tijdelijk verblijf in Nederland, hetgeen noodzakelijk was geworden doordat men na een aantal jaren gemeend had mij een parttime hoogleraarschap te moeten aanbieden op het Jan Swammerdam Instituut voor psychofysiologie. U zult begrijpen dat ik dit, in het licht van mijn Oxford-ervaring, niet anders dan als een schamele troostprijs kon beschouwen.

De laatste tien jaar ben ik bezig om mijn academische loopbaan te boekstaven in een autobiografie die grotendeels persklaar is. Er moeten alleen nog enkele paragrafen aan elkaar geschreven worden en enkele eerder gepubliceerde artikelen moeten door middel van een verbindende tekst in één soepel geheel worden samengebracht. Ik ben dus op zoek naar een goede 'ghostwriter' die mij kan helpen met dit werk, zodat de autobiografie nog voor mijn negentigste verjaardag kan worden afgerond en gepubliceerd. Op grond van de recensie die ik van Uw hand las, leek U mij een geschikte kandidaat. Mocht U onverhoopt onvoldoende tijd hebben, wellicht kunt U me dan iemand anders noemen die bereid en in staat is deze taak op zich te nemen. Graag hoor ik van U.

Met vriendelijke groet,

F. de Hondt

Het antwoord kwam vrij snel: helaas, vanwege tijdgebrek en andere prioriteiten kon Zeemans niet op zijn verzoek ingaan.

HOOFDSTUK 2

RAADSEL

De vakgroep van Piet Zeemans, hoogleraar sociale wetenschappen, moest helemaal op de schop. Het proces van herstructurering maakte nieuwe samenwerkingseenheden noodzakelijk en er moest een nieuwe naam gevonden worden die alles op een aansprekende manier met elkaar verbond. Over de nieuwe naam was langdurig vergaderd en veel geruzied, wat uiteindelijk resulteerde in: *Comparative Studies of Social Continuity and Change*, een volstrekt nietszeggende naam waar iedereen zich uiteindelijk in had kunnen vinden.

Veel medewerkers moesten naar een andere kamer verhuizen om bij hun nieuwe collega's in de buurt te geraken. Ook Zeemans had een andere kamer toegewezen gekregen en moest dus opruiming houden in de stapels wetenschappelijke artikelen, tijdschriften en correspondentie die hij in de loop van de jaren op zijn kamer had verzameld. Met veel genoegen had hij inmiddels twee grote boodschappentassen met artikelen en oude, half vol geschreven blocnotes in de grote papierbak op de gang van zijn afdeling laten verdwijnen; het neerploffende papier vervulde hem met een voldoening die hij nog kende van eerdere verhuizingen naar een andere kamer of gebouw waarbij hij zich ook al van zijn papieren verleden had moeten ontdoen. Het doorploegen van de talloze stapels doordrong hem er weer eens van hoe ontzettend vluchtig het universitaire bestaan toch was. Vergaderstukken van een of andere reorganisatie twintig jaar terug, hij kon er zich nauwelijks meer iets van herinneren. Heerlijk, weg met die ballast.

Bij het vullen van de derde tas kwamen tussen een paar stapels